

ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН ЯК ПРОЯВ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН

Розглянуто основні напрями громадської діяльності національних меншин як прояву інституціоналізації етнополітичних відносин у сучасній Україні. Розкрито основні недоліки щодо ефективності громадської діяльності національних меншин. Охарактеризовано основні напрями їх подальшого розвитку з урахуванням існуючого європейського досвіду.

Ключові слова: національні меншини, громадські об'єднання, політичні партії, партійні коаліції, національно-культурні товариства.

Рассмотрены основные направления общественной деятельности национальных меньшинств как проявления институционализации этнополитических отношений в современной Украине. Раскрыты основные недостатки в эффективности общественной деятельности национальных меньшинств. Охарактеризованы основные направления их дальнейшего развития с учетом существующего европейского опыта.

Ключевые слова: национальные меньшинства, общественные объединения, политические партии, партийные коалиции, национально-культурные общества.

The main directions of the minority community as a manifestation of institutionalization of ethno-political relations in contemporary Ukraine. The basic shortcomings in the effectiveness of social activities of national minorities. The basic directions of its further development, taking into account existing European experience.

Key words: national minority associations, political parties, party coalitions, national-cultural societies.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Створення громадських і політичних організацій та рухів за етнічною або національною ознакою свідчить про значний рівень згуртованості та наявності в етнонаціональній спільноті ресурсів для цього, та є одним із найбільш поширених проявів інституціоналізації етнополітичних відносин, оскільки таким чином представники етнонаціональних спільнот мають можливість використовувати наявні в організації ресурси для реалізації особистих і групових інтересів і, як наслідок, здійснювати реальний вплив на ситуацію в окремому регіоні або державі в цілому через забезпечення представництва інтересів етнонаціональних спільнот в органах законодавчої влади та місцевого самоврядування, а також здобуття політичних важелів впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор. Аналіз наукових праць із проблем створення та діяльності об'єднань національних меншини свідчить про те, що вона

розроблялася у контексті різних наукових галузей, зокрема у дослідженнях К. Вітмана [1], Г. Луцишина [9], О. Картунова [5], Л. Лойко [8] та ін. Водночас, дослідження світового досвіду організації, удосконалення та розвитку об'єднань національних меншин здійснюються епізодично і є фрагментарними. Ще менше уваги приділяється вивченню європейського досвіду у контексті українських реалій.

Виділення невирішених раніше аспектів загальної проблеми, яким присвячується стаття. Закон України «Про об'єднання громадян» (1992 р.) вважає об'єднанням «добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод» (ст. 1) [3]. Під це ж визначення підпадають як політичні партії, так і громадські організації. Ст. 3 Закону України «Про об'єднання громадян» громадську організацію визначає як «об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів» [3]. Але, крім вказаних

об'єднань, існують й інші, а саме, професійні спілки, релігійні, кооперативні організації; об'єднання громадян, що мають основною метою одержання прибутків, комерційні фонди, органи місцевого та регіонального самоврядування, органи громадської самодіяльності, інші об'єднання громадян, які, незважаючи на різні аспекти своєї діяльності всі разом підпадають під одне законодавче визначення, що в умовах подальшого національного розвитку України потребує нагального вирішення.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Метою статті є окреслення особливостей громадської діяльності національних меншин як передумови інституціоналізації сучасних етнічних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Відповідно до законодавства України, право на створення різноманітних організацій та структур гарантовано Законами України «Про об'єднання громадян» [3] та «Про національні меншини в Україні» [2], відповідно до яких, громадяни, які є представниками національних меншин, вільні у виборі та формі здійснення прав, що надаються їм чинним законодавством та мають можливість реалізувати їх як особисто, так і через відповідні державні органи та створювані громадські об'єднання. Також законодавство гарантує, що участь або неучасть громадянина України, представника національних меншин у створенні та діяльності громадських об'єднань не є підставою для обмеження будь-яких його прав. Отже, законодавчі гарантії права на громадянську самоорганізацію дозволяють національним меншинам поєднати індивідуальну активність своїх представників з організаційними можливостями для колективної дії.

На сьогодні громадська діяльність національних меншин в Україні має два основні напрями:

- по-перше, первинні форми самоорганізації етнонаціональних спільнот;
- по-друге, створення власних або безпосередня участь представників етнонаціональних спільнот у діяльності вже створених (не за етнічною ознакою) громадсько-політичних і партійних організацій.

Самоорганізація етнонаціональних спільнот є базовою характеристикою інституціоналізації етнополітичних відносин, оскільки специфіка її проявів безпосередньо залежить від рівня внутрішньогрупової згуртованості та «етнічної солідарності». Зокрема, такими формами є ініціативні групи представників етнонаціональних спільнот і їх нелегалізовані об'єднання, діяльність яких характеризується тимчасовістю та локальністю із залученням невеликої кількості людей. Тобто вони створюються та діють у рамках законодавства країн проживання з метою вирішення виключно культурних, соціальних і побутових проблем на місцевому рівні. У свою чергу, більш організаційно оформленими є національно-культурні товариства, що створюються

для сприяння відродженню та розвитку самобутності етнонаціональних спільнот шляхом врахування своїх культурних інтересів на державному рівні та отримання для цього допомоги (організаційної, фінансової тощо). У більшості випадків діяльність таких товариств носить яскраво виражений культурницький характер, оскільки саме завдяки культурі відбувається процес актуалізації етнічного інтересу, й тому, як правило, ці товариства тісно співпрацюють з національними культурними та освітніми установами [8, с. 52].

Сьогодні в Україні діє близько 800 громадських товариств національних меншин, понад 30 з яких отримали статус всеукраїнських. Такі всеукраїнські громадські об'єднання, як Асоціація національно-культурних об'єднань України, Українське товариство російської культури «Русь», Єврейська Рада України, Асоціація корейців України та ін., завдяки своїй активній діяльності, мають достатньо досвіду співпраці з органами виконавчої влади щодо проведення різноманітних заходів направлених на задоволення етнокультурних потреб представників своєї національності [10].

Такі товариства існують і за кордоном, зокрема серед українців. Серед них:

1. Світовий Конгрес Українців (СКУ), який об'єднує близько 300 громадських організацій закордонних українців з більше, ніж 30 країн світу;

2. Європейський конгрес українці, який представляє інтереси українських громад у 23 країнах, здебільшого в Центральній та Східній Європі, Світова федерація українських жіночих організацій, а також Світова федерація українських лемківських об'єднань.

3. Українська Всесвітня Координаційна Рада (УВКР), створена українськими громадськими організаціями з України та з-за кордону в 1992 р. За статутом УВКР є міжнародною спілкою об'єднань громадян, діяльність якої поширюється на територію України та інших держав [11].

У більшості країн Східної та Центральної Європи, країнах Балтії, на законодавчому рівні закріплено статус української громади як представників національної меншини, що проживає на території відповідної держави. Це дає можливість українським громадам розраховувати на державну підтримку щодо збереження своєї національної самобутності, здобуття освіти й інформації рідною мовою тощо. В інших країнах, де відсутній такий статус, забезпечення національно-культурних потреб є справою бажання та організаційних зусиль етнічних українців, які проживають у цих країнах.

Формування й активна діяльність політичних партій за етнічної чи національної ознакою є, на сьогодні, одним із проявів посилення процесів політизації етнічності, в якому, більшість дослідників, виділяють три основні етапи: а) набуття політичної свідомості; б) політична мобілізація; в) вихід на політичну арену [5, с. 13].

Зрозуміло, що наявність національних партій за етнічною ознакою може слугувати появі або

посиленню конфліктогенних ситуацій у суспільстві, оскільки вони акумулюють національну ідею, яка маючи підтримку у вигляді партійно-політичного механізму регенерації, обов'язково призводить до появи вимог щодо самовизначення. Тому поява таких партій слугує своєрідною перевіркою для демократичного суспільства на його цілісність й викликало необхідність, на законодавчому рівні, закріпити механізми запобігання таким проявам та вимогам у вигляді обмеження діяльності політичних партій спрямованої на «порушення суверенітету і територіальної цілісності держави..., розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі» [6]. Варто зауважити, що закон України «Про політичні партії в Україні», у своїй основі, спрямований на формування партійної системи єдиної української політичної нації, адже передбачає створення партій тільки із всеукраїнським статусом і розглядає партію як «добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку» (ст. 2) [4]. Однак це не заважає існуючим політичним партіям позиціонувати себе як одним із найвпливовіших центрів політичної сили – регіональних груп інтересів, і перспектива інтеграції регіональних груп з етнічними таїть серйозну небезпеку дезінтеграції політичного простору України.

Із 90-х років в Україні теж створюються етнічні партії, зокрема за роки незалежності в нашій державі було створено близько 20 етнічних партій. Зокрема, серед найбільш активних етнічних партій національних меншин можна виділити: Демократична партія угорців України, Політична партія «КМКС» Партії угорців України», партія «Руський блок» (попередня назва Партія «За Русь єдину»), «Партія політики Путіна», Російська партія Криму, Партія мусульман України [9, с. 115].

Країни ЄС пройшли вже етап створення партій за етнічною ознакою й перейшли на новий – створення міжнародних партійних коаліцій національних меншин на наднаціональному рівні. Причиною появи таких коаліцій стало незадоволення електорату діяльністю вже існуючих політичних партій. Партійні коаліції виражають інтереси географічно сконцентрованих периферійних національних меншин, які не зовсім задоволення діяльністю урядів тієї держави, в якій вони мешкають.

В основі їхньої діяльності лежить чинна модель соціалістичних партій, які вже досить давно спрямували свою діяльність на створення різноманітних міжнародних федерацій та політичних спілок. Варто наголосити, що фінансування діяльності таких коаліцій відбувається за рахунок Європарламенту, який намагається стимулювати європейські політичні партії до взаємодії як під час виборчого процесу так і по його закінченню, а також намагається розширити їхню участь у процесі парламентської роботи.

Прикладами таких партійних коаліцій у ЄС є:

1. Європейський вільний альянс, до складу якого входять Шотландська національна партія, партії Уельсу та Каталонії. З часу свого створення

у 1981 р. кількість його членів на сьогоднішній день зросла до 20 партій. На сьогодні альянс представлений у Європарламенті в коаліції із «зеленими» [14].

2. Регіональні влади із законодавчими повноваженнями, або RegLeg. Спочатку цю коаліцію було створено на неофіційних засадах з метою лобіювати прийняття потрібних їм рішень на Міжурядовій конференції ЄС у 2000 році та при підписанні Ніццької угоди. Сьогодні до її складу входять представники 20 впливових регіонів ЄС, в яких проживає значний відсоток його населення. Основним напрямком діяльності коаліції є посилення впливу відповідних регіонів на політику ЄС, підвищення юридичного та політичного статусу цих регіонів у всіх сферах управління ЄС відповідно до їхньої компетенції та повноважень.

3. Федеральний союз європейських національностей, який представляє інтереси національних меншин, які проживають як компактно так і дисперсно, й має на меті захист їхніх національних ідентичностей, мов, культур та історії. Коаліція виступає з підтримкою будь-яких дій держави, які направлені на узгодження інтересів та політики нацменшин, а також наміри переконати парламенти та уряди країн Європи в тому, що мирний розвиток континенту передбачає врахування інтересів національних меншин та етнічних спільнот. Коаліція дотримується і пропагує принцип «добросусідства», тобто мирного співіснування більшості та меншини в межах держави, чи ж регіону.

4. Ультраправі партії, які все частіше отримують підтримку електорату, проходять до парламенту й впливають на прийняття рішень. Яскравим прикладом такої перемоги виступають Нідерланди, де ультраправі партії не лише пройшли до парламенту, але спонукали до взаємодії традиційні консервативні політичні сили. Основа їхньої активної діяльності – висловлення протесту щодо посилення імміграції (особливо щодо мусульманської імміграції у європейські країни), багатоетнічність та мультикультуралізм, який виявився неспроможним вирішити наявні проблеми. Все це разом, на думку прихильників цих сил, створює реальну загрозу для європейської культури та ідентичності, тому вони апелюють до латентних націоналістів, вороже ставляться до пан'європейських інституцій на кшталт Європейського Союзу і не мають часу на «м'яку» соціальну політику [14].

Якщо проявів формування різноманітних коаліцій в Україні ще не має, то посилення популярності та впливу радикальних політичних сил ми вже відчуваємо. Цю тенденцію нам продемонстрували вибори 2010 р. та 2012 р., у ході яких великої популярності набула ВО «Свобода» [1, с. 15]. Більшість експертів назвали таку популярність «сюрпризом виборчої кампанії», пояснюючи це тим, що праві українські сили переглянули основи української політики, в тому числі й етнонаціональну. Успішною вони її

вважатимуть лише за умови забезпечення успішного процвітання нації, захисту її членів навіть за рахунок дискримінації представників інших націй. У політичній програмі ВО «Свобода» права національних меншин згадані дуже побіжно [12]. Політична сила пропонує винести на всенародне обговорення проект Закону про пропорційне представництво в органах виконавчої влади українців та представників національних меншин, вважаючи, що це дозволить запобігти конфліктам на етнічному підґрунті.

Поширеними є випадки використання та спекулювання етнополітичною проблематикою окремими членами етнонаціональних спільнот у своїй політичній діяльності, які позиціонують себе як представники цієї спільноти, однак не мають для цього відповідної підтримки та повноважень представляти чий-небудь інтереси. Незважаючи на це, етнонаціональні спільноти та їх представники доволі обережно ставляться до співпраці з партіями та залучення до політичної діяльності у зв'язку з небажанням стати учасниками (або жертвами) міжпартійної боротьби та політичних протистоянь [7, с. 368].

Отже, основними ознаками утвореного за етнічною ознакою є: масовість, стихійність, добровільність, відсутність фіксованого членства, чіткої організаційної структури та комплексної програми. У певних умовах об'єднання національних меншин може стати базою конституювання

політичної партії, і, навпаки, політичні партії з метою розширення свого впливу в суспільстві стають організаторами різноманітних організацій за національною та етнічною ознаками.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Вітчизняне законодавство не сприяє активному створенню та діяльності громадських організацій, асоціацій або політичних партій національних меншин, оскільки на законодавчому рівні не закріплює за ними окремого поняття та змісту, об'єднуючи їх в одну категорію, хоча в силу їх специфіки, у правовому відношенні їх діяльність регулюється різними законами. Залежно від рівня активності громадської діяльності національних меншин такі структури можуть бути оформлені у вигляді громадських організацій, їх асоціацій або політичних партій, задекларованою метою діяльності яких часто зазначається виключно захист культурних, етнічних або релігійних інтересів певної спільноти. Однак у процесі своєї діяльності представники громадських організацій етнонаціональних спільнот починають усвідомлювати, що безпосереднє залучення до політичних процесів сприяє набагато ефективнішій реалізації зазначених цілей. З огляду на посилення таких тенденцій доречним буде вивчення існуючого європейського досвіду щодо створення належних умов для громадської діяльності національних меншин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вітман К. М. Зростання популярності ультраправих партій як загроза чинній моделі етнонаціональної політики України / К. М. Вітман // Актуальні проблеми політики : збірник наукових праць / [керівник авт. кол. С. В. Ківалов ; відп. за вип. Л. І. Кормич]. – Одеса : Фенікс, 2011. – Вип. 41. – С. 10–19.
2. Закон України «Про національні меншини в Україні» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/2494-12>.
3. Закон України «Про об'єднання громадян» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/2460-12>.
4. Закон України «Про політичні партії в Україні» [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/2365-14>.
5. Картунов О. Політизація етнічності: характер, умови, результати / О. Картунов // Наукові записки: збірник. – Випуск 6. – К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, 1999. – С. 12–20.
6. Конституція України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96%2D%E2%F0>.
7. Котигоренко В. О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт / В. О. Котигоренко. – К. : Світогляд, 2004. – 722 с.
8. Лойко Л. Типологічне позиціонування національних організацій в інституціональній структурі громадянського суспільства / Л. Лойко // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5 (14). – С. 51–60.
9. Луцишин Г. І. Особливості розвитку етнічних партій в Україні / Г. І. Луцишин // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології. Вип. 17. – № 912. – 2010. – С. 113–118.
10. Міністерство закордонних справ України / Національний склад / Українці та національні меншини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/379.htm>.
11. Міністерство закордонних справ України / Про Україну / Закордонні українці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://denmark.mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/ukrainians-abroad>.
12. Політична програма ВО «Свобода» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт ВО «Свобода». – Режим доступу : http://www.svoboda.org.ua/pro_partiyu/prohrama/.
13. Попок А. А. Етнополітична складова програм парламентських партій України [Електронний ресурс] / А. А. Попок. – Режим доступу : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/n_1_2007/index.html.
14. Тоув Маллой. Роль національних меншин у процесі розширення та консолідації Євросоюзу [Електронний ресурс] / Маллой Тоув ; [пер. О. Гриценко]. – Режим доступу : <http://www.ecmi.de/>.

Рецензенти: Євтушенко О. Н., д.політ.н., проф.;
Багмет М. О, д.і.н., проф.

© Андріаш В. І., 2013

Дата надходження статті до редколегії 07.05.2013 р.

АНДРІЯШ Вікторія Іванівна – к.політ.н., доцент, докторант кафедри державної служби Інституту державного управління ЧДУ імені Петра Могили.

Коло наукових інтересів: етнополітичні процеси в Україні. Шляхи реформування етнополітичних відносин.